

Kəbirililər...

Kəbirililər Azərbaycanda tarixi mahaldır. Xanlıqlar dövründə (18 əsrin ortaları-19 əsrin 1-ci yarısı) Qarabağ xanlığının tərkibinə daxil olan kəbirililər əsasən Qarabağda, eləcə də Naxçıvanın Cəhri kəndində, Qazax rayonunun Daşsalahlı kəndində, Yevlax rayonunun Aran kəndində (keçmiş 28 aprel sovxozu), Bakıda, Sumqayıtda, Gəncədə, Mingəçevirdə, Kürdəmirin Qarabucaq kəndində, Füzulinin Gövşad, Kichikbəhmənli və Böyükbəhmənli kəndində çoxluq təşkil etdiyi və icma şəklində yaşadıqları mövcuddur. Ağdamın bir çox yerlərində, Ağcabədinin Salmanbəyli, Kəbirli, Rəncbərler, Təzəkənd, Pəriogullar kəndində də kəbirililər çoxdurlar. Beyləqanın Kəbirli kəndində (2 kənd), Bərdənin Qazaxlar və Xəsilli kəndləri, Tərtərin Kəbirli, Tovuzun Muncuqlu kəndi, Şəmkirin Dəlillər-Çırdaxan ərazilərində xeyli kəbirli yaşayır. Kəbirililər, eyni zamanda Türkiyədə, İraqda, İranda, Pakistanda, Əfqanıstanda, Dağıstanda, Krimda, Xorasanda, Şirazda, Ərdəbilə, Təbrizdə, Kərkükdə, Mosulda, Gürcüstanda da kəbirililərin əsasən öz adları ilə olan çoxsaylı kəndləri mövcuddur.

Kəbirililər-türkdilli tayfalarından biridir. (Tayfa ərəb sözüdür. Əski türklər tayfaya uruq deyirdilər. Uruq-əski türk dillərində "toxum", "nəsil", "ailə", "soy" anlamında açıqlanır)

Mənbələrdə kəbirli kimi də adları çəkilir. Ehtimal ki, xəzərlərin tərkibinə daxil olan kəbir tayfasının nəsilridir. Erkən orta əsrlərdə Azərbaycana gəlmələri güman olunur. Əsasən Mil və Qarabağ düzənlərində yaşamışlar.

Məskunlaşdıqları ərazi Kəbirli mahalı adlanırdı. 18 əsrin ortalarında kəbirililər Qarabağ xanlığının təşkilində mühüm rol oynamışlar. 19 əsrin ortalarında Qərvəndli, Ulubabalı, Qızıl Məhəmmədli və Araq Məhəmmədli adla 4 qoldan və 40-a yaxın tırədən (tirə-türk sözüdür, erkən türk qurumlarında işlənən "tirə" termini toplum, yığnaq anlamlarını ifadə edir) ibarət olmuşlar:

**Kəbirililər qırx tırədir, bir mahal,
Kök yolunda başlanardı qalmaqal,
Soy kökünün kimliyinə nəzər sal,
Oğuz köklü hay-haraylı oğullar,
Həm o taylı, həm bu taylı oğullar!**

(Ənvər Əhməd)

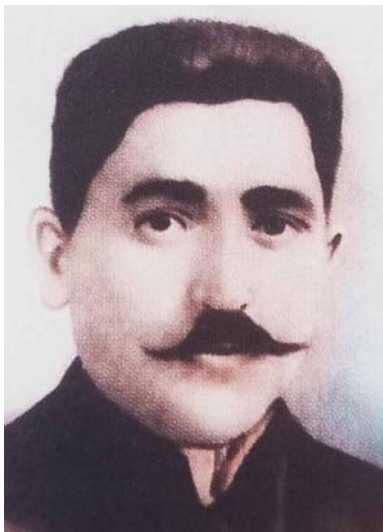
... Biz tarixçi deyilik. Amma doğma elimizin tarixini başqalarına çatdırmağı vətənpərvər, torpaq sevdalı, ziyalı kimi özümüze borc bilirik. Bu işdə bizə İslam Kəbirilinin "Kəbirli elatı", Ənvər Çingizoğlu və tarixçi alim Fazil Baxşəliyevin "Qarabağın el və obaları", tanınmış jurnalist Asif Mərzili və Ənvər Çingizoğlunun "Mərzili kəndi və mərzililər", Ənvər Çingizoğlu və Surxay Əlibeylinin "Qəlbın haray", eləcə də bu mahalın əzəz olunmaz oğlu, ağsaqqal, mərhum Süleyman Kəbirilinin "Tarixi mahal-Kəbirli eli" və "Kəbirililərin genealogiya tarixindən" adlı kitabları qolumuzdan tutdu. Yeri gəlmişkən, Süleyman dayı ömrünün ahıl çağında minbir çətinliyə sinə gərəkək, kəbirililərin yaşadığı bir çox yerləri ziyarət edib, kəbirililər haqqında dəyərli kitablar çap etdirdi. Əsl Kəbirli fədaisi olduğunu zəhni əməyi ilə sübuta yetirdi. Allah ona qəni-qəni rəhmət eləsin!

Sevindirici haldır ki, bu kitabların ərsəyə gəlməsində Ağcabədinin Salmanbəyli kəndindən olan, köklü nəslin nümayəndələri Fikrət Məhərrəm oğlu Əliyev və İsa Səfər oğlu Zeynalov çox fəal iştirak edirlər.

...Qarabağda hal deyəndə halay vuran, huy deyəndə alay dağıdan, dağı yerindən oynadan, yağı görəse bağmalayan, Nadir şahı baş əyməyən, boş yerə öyünməyən, dostun arxasında duran, düşmənin alnından vuran, ac görəndə yedizdirən, yetimi halal südlə əmizdirən bir oba tanıyıram: Kəbirli!

...Tələhsiz şair Nazim Əlioğlunun tanınmış iş adamı, əsl Kəbirli ziyalı, əməkdar mühəndis, Qarabağ müharibəsi iştirakçısı, xeyirxah insan Qarabəy oğlu Əliyev və İsa Səfər oğlu Zeynalov çox fəal iştirak edirlər.

...Pənəhəli xan Sarıcalı-Cavanşir Boyat qalasını qayını Hacı Səhliyalı bəy Hacı Əlibəy oğlu Kəbirilinin məsləhəti ilə tikir. O, vəzifə bölgüsündə öz oymaq sarıcalılar və əravad qohumları olan Kəbirililəri irəli çəkir. Pənəhəli xan Boyat nəhiyəsinin ərazisində Kəbirli mahalını yaradır. Xanlığın paytaxtı sonra müdafiə cəhətdən daha münasib olan Şahbulaq qalasına köçürülür. Daha sonra Pənəhəli xan Şuşa şəhərini (Pənəhabad adı ilə) salaraq, onun xanlığın paytaxtı edir.

sım Məmməd oğlu Qasimova həsr etdiyi poemanın misraları burada yada düşür:

**Arzular ürəkdə pətaklənəndə,
Ömür-"yaşar" deyir, "kama çat" deyir.
Ümidlər bar üçün çiçəkləyəndə,
Ürək "çağla" deyir, "qur-yarat" deyir.**

Kəbirli elinin tarixi milli dövlətçiliyimizin, mədəni -etnoqrafiik , siyasi tariximizin tərkib hissəsidir. Kəbirli tayfaları Qarabağ elləri içərisində tarixən öz mövcudluqlarını qoruyub saxlayan bir neçə tayfadan biridir. Artıq elmi şəkildə sübut edilmişdir ki, Qarabağda meydana gəlmiş qədim türk tayfalarından biri olan kəbirililər hələ mahaldan öncə V-IV minilliklərdə burada əkinçilik, heyvandarlıq və maldarlıqla məşğul olmuşlar. Kəbirililər efsar və bəyatlar kimi yerli abarıgen əhali hesab edilir.

... Azərbaycan ilk dəfə Hülakülər dövründə dövlət kimi vahid şəkildə qüdrətləndi. Bu filosof-şair Əhməd Elburusun "Ölməzlik" dramatik dastanında öz geniş əksini tapıb.

... 1256-cı ildə Bağdad üzərinə hücum edən kəbirililərin ulu babası Hülakü Ələmut qalasını ələ keçirir, başqa məhbuslarla birlikdə Nəsrəddin Tusini də azad edərək, onu özünə şəxsi məsləhətçi təyin edir. O, yaxşı bilirdi ki, N.Tusinin Şərq ölkələrində böyük nüfuzu var və xalq ona sonsuz ehtiram göstərir.

Hülakü xanın vəzirlərindən ikisi kəbirli idi...

Kəbirililər, cavanşirlər, otuzikilər, kolanılar Qarabağın köklü sakinləri hesab olunurlar. Bəli, bu artıq elmi şəkildə sübut edilmişdir. Məlumdur ki, müəyyən tarixi dövrlə əlaqədar olaraq son orta əsrlərdə Kəbirli eli Cavanşir elinin tərkibində olmuşdur. XVIII əsrdən başlayaraq (1712-ci ildə) Kəbirli eli Cavanşir mahalının tərkibindən çıxaraq sonralar müstəqil mahal (Kəbirli mahalı) olmaqla, öz tərkibində müxtəlif tayfa və tirələri birləşdirmişdir...

Son illərdə Qarabağın qədim türk ellərindən olan kəbirililərin tarixi ilə

bağlı səmərəli araşdırmalar, tədqiqatlar aparılmaqdadır. Aparılan bu tədqiqatlar nəticəsində məlum olur ki, Kəbirli eli də zaman-zaman burada formalaşmış Azərbaycan dövlətinin qurulmasında və inkişafında müstəsna rol oynamışdır.

Azərbaycanda XVIII əsrin ortaları, XIX əsrin I yarısında (Xanlıqlar dövründə) Qarabağ xanlığının tərkib hissəsinə daxil olan Kəbirli mahalında əsasən Kəbirli tayfası yaşamışdır. Mahalın adı da Kəbirililərin adı ilə bağlı olaraq belə adlanmışdır. Mahalın paytaxtı Boyat kəndi idi (bu kənd hazırda Ağcabədi rayonunun ərazisindədir)

... Pənəhəli xan Sarıcalı-Cavanşir Boyat qalasını qayını Hacı Səhliyalı bəy Hacı Əlibəy oğlu Kəbirilinin məsləhəti ilə tikir. O, vəzifə bölgüsündə öz oymaq sarıcalılar və əravad qohumları olan Kəbirililəri irəli çəkir. Pənəhəli xan Boyat nəhiyəsinin ərazisində Kəbirli mahalını yaradır. Xanlığın paytaxtı sonra müdafiə cəhətdən daha münasib olan Şahbulaq qalasına köçürülür. Daha sonra Pənəhəli xan Şuşa şəhərini (Pənəhabad adı ilə) salaraq, onun xanlığın paytaxtı edir.

Pənəhəli xanın ölümündən sonra (1762-ci il) hakimiyyətə onun oğlu İbrahimxəlil xan gəlir. Pənəhəli xan vəsiyyətlərindən birində oğluna belə demişdi:

"Ey oğul, ömür boyu Qarabağ və digər əhatəndə olan tayfalar içərisində yalnız Kəbirli mahalına etibar et, kəbirililərə arxa çevir, kəbirililər yaman gündə etibarlı, cəsur, üzü dönməz, bərk ayaqda fikirləri haçalanmaz və ölümdən qorxmaz kişilərdir".

1806-cı ildə İbrahimxəlil xan qətlə yetirilərkən onun ətrafında öldürülənlərin (İbrahimxəlil xan, arvadı Tabu bəyim, oğlu Abbasqulu ağa, qızı Səltənət bəyim, eləcə də Hacı Hüseynalı bəy Kəbirli, Hacı Səhliyalı bəy oğlu Kəbirli, Mirzə Haqverdi bəy Əli bəy oğlu Kəbirli, Xacə Həsən Əcəm oğlu Kəbirli, Hümət bəy İbrahim bəy oğlu Qərvənd Cavanşir, Qaranın iki oğlu, Teymur və başqa 3 nəfər şuşalı sakin əksəriyyəti Kəbirililər olmuşdur.

... Cəmi yaylaqları bir üzük hesab etsək, onun qaş, sözsüz Sarıyerdir! Onun bir tərəfi (şərqi) Qarağac, Göyçə-tərəfi (qərbi) Dikpilkəndir. Yurdlarını Qaraxan tərəfdən Çilligöl, Qurbagalı çay, Bəylik yalı, Ətyeməzli yeri, Ocaq dərəsi və Göyçə tərəfdən başlayanda Qırmızı dağ, Hacı Hüseyn yurdu, Qənber qalağı, Musa əyrisi, Zal dərəsinə göstərmək olar. ... İndiki Ermənistanın ərazisində Kəbirli dağının mövcudluğu və yüzillərlə burada kəbirililərin yaşaması və yerlərin adları Göyçənin və Zəngəzurun əzəli, tarixi Azərbaycan torpağı, Vətən olduğundan xəbər verir.

Zal dərəsi tanınmış şair Ənvər Əhmədlinin babası Zal kişinin yaylaq yeri olub. Buna görə də Zal dərəsi adlanır. Ənvər Əhməd də Sarıyerdə dünyaya göz açıb. Bura ona görə Sarıyer deyilir ki, bu yer yaylaq olmasına baxmayaraq üç ay yayda oraya bir dəfə də olsun duman gəlməz və otlaqlarında tikan belə bitməz. O, bura gələnləri günəşlə qarşılayıb, günəşlə də yola salar...

Bu yerdə Kəbirli mahalının "Doluşdular" nəslindən söhbət açsaq yerinə düşər.

Bu nəslin (Hacıyevlər-Sofiyevlər) bir çox nümayəndəsi repressiyaya məruz qalmışdır.

Hacıyevlər nəslə Kəbirli mahalında "Doluşdular" adı ilə bütün Qarabağda məşhurdurlar. Zəmanəsinin tanınmış əsilzadəsi Hacı Əkbər oğlu Rüstəmin

8 oğlu, 3 qızı olmuşdur. Kəbəlayi Rüstəmin ömür-gün yoldaşı Mələk xanım Sofiyeva Hacı Abbas qızı məşhur bəy nəslindəndir.

Kəbəlayi Rüstəm kişinin böyük hörmətə və var-dövlətə sahib olmaqla Aranda "Haramı düzü", yaylaqda isə "Sarı yer" adlanan yerlərdə böyük torpaq sahələri var idi.

Sofiyevlər soyu barəsində deyər ki, Hacıyevlər nəslinin ana tərəfi, yəni repressiyaya (güclü) uğramış 8 qardaşın anası Hacı Əsgər oğlu Kəbəlayi Rüstəmin həyat yoldaşı Mələk xanım Sofiyevanın atası Hacı Abbas, ana tərəf isə Hacı Alıqulu ağa olmaqla Kəbirilinin məşhur bəy nəslindəndir.

Hacı Alıqulu ağanın oğlu general Cabbar bəy XIX əsrin sonraları, XX əsrin əvvəllərində Zəngəzurun pristavı olmuşdur. O şəracdən olan insanlar Cabbar bəyin qoçaqlığından çox danışırıqlar. Bir dəfə Laçın ərazisinin bəyi Soltan bəy ermənilərlə vuruşarkən Cabbar bəyə kömək üçün müraciət etmişdir. Cabbar bəy bir dəstə adamla köməyə gəlmiş, erməniləri məhv edərkən özü də qolundan yaralanmışdır.

Cabbar bəy Niyazov çıx qısa və mənalı ömür sürmüşdür. 1876-cı ildə Qarabağın böyük Kəbirli mahalında dünyaya göz açan Cabbar bəy əvvəl mədrəsədə, sonra isə Tiflisdə təhsil almışdır. Az müddət ərzində öz savadı, qabiliyyəti, ağılı və igidliklərinə görə müxtəlif məsul vəzifələrdə çalışmışdır.

Hacı Alıqulu oğlu Cabbar bəy 1903-cü ildən 1918-ci ilədək Zəngəzur və Qubadlı qəzasının pristavı olmuşdur. 1918-ci ilin sonunda gənc yaşında dünyasını dəyişmişdir. Kəbirli mahalının qədim qəbristanlığı olan Sofularda dəfn olunub. Kəbirli mahalı Cabbar bəy kimi qəhrəman oğulları ilə fəxr edir...

Nəticə

Kəbirli elinin ictimai-siyasi və mədəni həyatının monoqrafiyada lazımi səviyyədə işıqlandırılması, həmçinin nəzərdən keçirilmiş rəsmi sənədlərin, müxtəlif dövrlərdə çap olunmuş arxiv materiallarının, Azərbaycan və İran müəlliflərinin əsərlərinin və eyni zamanda elmi ədəbiyyatda toplanmış tarixi məlumatların müqayisəli təhlili prosesi belə nəticələri söyləməyə imkan verir:

1. Kəbirli elini etnoqrafik baxımından təhlil etdikdə belə nəticəyə gəlmək olur ki, elin formalaşmasında və inkişafında təbii-coğrafi şəraitlə yanaşı siyasi hadisələrin də mühüm rolu olmuşdur.

2. Kəbirli eli etnik-estetik təfəkkürü, araşdırmaların nəticələrinə nəzər yetirsək, görürük ki, təxminən XVII əsrin ortalarında formalaşmışdır. O dövərə qədər Cavanşir elinin tərkibində oymaq kimi fəaliyyət göstərmişdir.

3. Kəbirli eli çarizmin müstəmləkəçilik zülmünə və ayrı-seçkilik siyasətinə baxmayaraq Azərbaycan mədəniyyətinin daşıyıcılarından biri kimi tarixi missiyasını şərəflə yerinə yetirmiş, Azərbaycan mədəniyyətinin bir çox sahələri üzrə görkəmli şəxsiyyətlər yetirmişdir.

4. Kəbirli elinin keçdiyi tarixi inkişaf yolu böyük elmi-idraki və təcürbi əhəmiyyətə malikdir. Ona görə də bu tarixi irsi hər zaman öyrənməyə ehtiyac var.

Bu da xüsusi qeyd olunmalıdır ki, Kəbirli eli Qarabağ xanlığının qurulmasında önəmli rol oynayıb. Kəbirililər Qarabağ xanlığının siyasi həyatında konkret zaman və məkan hədlərinə sığmayan əməlləri ilə aparıcı mövqelər və şöhrət qazanmışdılar. Bu təkzibedilməz, tarixə düşmüş həqiqət və faktdır...

**Adil Misirli,
Qarabağ üzrə bölgə müxbiri**